

ՉԵԼԵՂԻՒՆ «ԽՈՍՏՈՒՄԸ»

Posted on May 10, 2016 by Keghart

Category: [Opinions](#)

Դոկտ. Հրայր Զեյեմեան, Նիկոսիա, 3 Մայիս 2016

Սաթենիկ Գրիգորեան ծնած է Բաղէշ (Պիթլիս), 1894-ին: Փոքր տարիքէն ամուսնացած է բաղէշցի Վաղարշակ Պապայեանին հետ: Պապայեան-Գրիգորեան ընտանիքները քսաներորդ դարու սկիզբը կը փոխադրուին Միացեալ Նահանգներ: Սաթենիկ, հազիւ տասնչորս տարեկան էր, երբ կ'ունենայ իր առաջին մանչ զաւակը՝ Սուրեն, իսկ երկու տարի ետք՝ Արաքսին: 1908 թուականին Վաղարշակ, եւ Սաթենիկ իրենց երկու փոքր երեխաներով կը վերադառնան Բաղէշ: Իսկ Բաղէշ՝ Պիթլիս վերադարձը...:

Երեւի հողին կարօտն էր...: Պատմական Սասնայ Ձորին գիրկը, գեղեցիկ Վանայ լիճին հարաւ արեւմուտքը տարածուած Տաւրոս ու Բիւրակնեան լեռներուն եւ Տիգրիս գետին միջեւ: Աւելի'ն, ան իր հարթ ու տաշուած թխագոյն քարերով կը զգլխէ ու կ'անցնի ամէն գեղեցկութիւն: Հաւանաբար այս նոյն գեղեցկութիւնն էր գրաւողը, բայց նաեւ կան հողին կարօտը՝ ու անոր կանչը, որոնք մղեցին Ուիլիըմ Սարոյեանը եւս երթալու Բաղէշ, Պիթլիս՝ հետեւելու ինք ալ իր ծնողաց ինքնութեան եւ արմատներուն, նաեւ՝ կանչին, այդ ալ Վաղարշակէն շատ տարիներ ետք:

Դոկտ. Հրայր Զեյեմեան, Նիկոսիա, 3 Մայիս 2016

Սաթենիկ Գրիգորեան ծնած է Բաղէշ (Պիթլիս), 1894-ին: Փոքր տարիքէն ամուսնացած է բաղէշցի Վաղարշակ Պապայեանին հետ: Պապայեան-Գրիգորեան ընտանիքները քսաներորդ դարու սկիզբը կը փոխադրուին Միացեալ Նահանգներ: Սաթենիկ, հազիւ տասնչորս տարեկան էր, երբ կ'ունենայ իր առաջին մանչ զաւակը՝ Սուրեն, իսկ երկու տարի ետք՝ Արաքսին: 1908 թուականին Վաղարշակ, եւ Սաթենիկ իրենց երկու փոքր երեխաներով կը վերադառնան Բաղէշ: Իսկ Բաղէշ՝ Պիթլիս վերադարձը...:

Երեւի հողին կարօտն էր...: Պատմական Սասնայ Ձորին գիրկը, գեղեցիկ Վանայ լիճին հարաւ արեւմուտքը տարածուած Տաւրոս ու Բիւրակնեան լեռներուն եւ Տիգրիս գետին միջեւ: Աւելի'ն, ան իր հարթ ու տաշուած թխագոյն քարերով կը զգլխէ ու կ'անցնի ամէն գեղեցկութիւն: Հաւանաբար այս նոյն գեղեցկութիւնն էր գրաւողը, բայց նաեւ կան հողին կարօտը՝ ու անոր կանչը, որոնք մղեցին Ուիլիըմ Սարոյեանը եւս երթալու Բաղէշ, Պիթլիս՝ հետեւելու ինք ալ իր ծնողաց ինքնութեան եւ արմատներուն, նաեւ՝ կանչին, այդ ալ Վաղարշակէն շատ տարիներ ետք:

Վաղարշակ Բաղէշի մէջ կը հիմնէ գորգի գործարան մը, բայց վրայ կը հասնի Համաշխարհային Ա. պատերազմը, 1914-ին, եւ Պապայեան ընտանիքը չի կրնար դուրս գալ Թուրքիայէն եւ անոնք եւս «կը ճաշակեն» «իրենց արեան ճակատագիրը» բոլոր հայերուն նման քալելով «մահուան շուքի ձորին մէջէն»: Բայց եւ այնպէս անոնք պիտի ունենային «վահան» մը՝ ապահով «լաստը», որ պիտի փորձեր հասցնել զիրենք խաղաղ ջուրերը:

Այդ «լաստը» բժիշկ Մուսթաֆա Չելեպին էր: Հալեպ ծնած եւ Լոյն քաղաքին մէջ արմատ նետած ծանօթ ընտանիք-գերդաստանի զաւակ, որ իր բժշկական ուսումը ստացած էր Պոլսոյ եւ Ֆրանսայի մէջ ու դարձած ծանօթ ակնաբուժ: Չինակոչուած է Օսմանեան կայսերական բանակին մէջ 1914-ին՝ որպէս սպայ, եւ Լշանակուած Պիթլիսի զինուորական հիւանդանոցի պետ: Պիթլիսի մէջ է, որ ծանօթացած է Վաղարշակին, Սաթենիկին ու անոնց ընտանիքին եւ բարեկամացած անոնց հետ:

Թէեւ Մուսթաֆա Չելեպիի կեանքը առնչուած է Վաղարշակին եւ Սաթենիկին հետ, բայց ան նաեւ ուղղակի կապ ունի այն քառասուն հայ պատանի-երիտասարդ աղջիկներուն հետ, որոնց կեանքերուն վահանն ու պահապանը եղաւ Յեղասպանութեան տարիներուն: Այս հայ աղջիկները գիշերօթիկի սանուհիներ էին Բաղէշի Ամերիկեան Մաունթ Նոլիսք վարժարանին մէջ: Անոնք կու գային շրջանի տարբեր գիւղերէ եւ Մշոյ դաշտէն, սակայն անոնց կեանքը մթազնեցաւ 1915-ի ամրան:

Վաղարշակ Պապայեան զգաց հայերուն գլխուն կողմը սուրացող արհմտոտ փոթորիկին մօտալուստ ըլլալը: Վարդգէս Ահարոնեանն է՝ Աւետիս Ահարոնեանի զաւակը, որ նաեւ կամաւոր քաջամարտիկ էր զօրավար Անդրանիկի բանակին մէջ: Իր յուշերուն մէջ գրած է Վաղարշակի խօսակցութիւնը Չելեպիի հետ: «Տոքթօր՛ր, ես գիտեմ մեր՝ հայերուս գլխուն գալիքը: Եթէ օր մը թուրքերը զիս սպաննեն, կը խնդրեմ, որ եթէ կրնաս, փրկես կինս եւ զաւակներս»:

Բաղէշի հայութիւնը ջարդուեցաւ եւ Վաղարշակ եղաւ այդ կոտորածի առաջին զոհերէն մէկը: Թուրքերը Վաղարշակը տարին ոստիկանատուն, ու դարձեալ Վարդգէս Ահարոնեան կը գրէ Սաթենիկի եւ Վաղարշակի հնգամեայ զակին, այդ օրերուն մանուկ, բայց չմոռցուող յուշերուն ընդմէջէն...: «Տոքթօրը գիտէր, որ հայրս թոյն բաժնած էր, որ թուրքերու ձեռքը չիյնանք, այլ թոյնով մեռցնենք մենք մեզ: Տոքթօրը ասիկա գիտնալով, խստիւ պատուիրեց մեզի, որ չըլլայ որ թոյն խմենք ու խոստացաւ ամէն ձեւով հոգ տանիլ մեզի»:

Վաղարշակ ոստիկանատան մէջ թոյնը խմած եւ մեռած էր, թուրքերու չարչարանքներէն ազատելու համար: Իսկ տոքթ. Չելեպին պիտի յարգէր իր բարեկամին տուած «խոստումը»՝ փրկելու Սաթենիկը եւ անոր երկու զաւակները: Բայց կար նաեւ Չելեպիին մարդկային խղճին «խոստումը»՝ փրկելու նաեւ Ամերիկեան դպրոցի հայ պարմանուհիները: Եթէ Չելեպին Սաթենիկը եւ իր երկու զաւակները պատսպարեց իր մօտ, բայց շարունակեց տքնիլ փրկելու համար քառասուն հայ աղջիկները:

Մուսթաֆա Չելեպին կրցաւ համոզել թուրք սպաները, թէ որեւէ օգուտ չունի աղջիկները սպաննելը: «Բանակը կարիք ունի հիւանդապահներու, ճաշ եփողներու ու տակաւին շատ մը այլ գործեր ընող աղջիկներու», ըսաւ ան: Չելեպին կրցաւ համոզել թուրք սպաները, որ հայ աղջիկները աշխատին Պիթլիսի հիւանդանոցին մէջ:

Եւ այս անգամ պատմողը Արտեմիսն է՝ քառասուն հայ աղջիկներէն մին: «Հիւանդանոցը ճաշ տանող փոքր աղջիկներէն մէկը ես էի: Մեզի հիւանդանոց տանող-բերողը Հասան անունով թուրք մըն էր, իսկ հիւանդանոցի վերակացուն Մամազ Չաւուշ անունով թուրք մը, որ լաւ հայերէն կը խօսէր»: Ու դարձեալ Արտեմիսն է: «Երբ հայերէն կը խօսէիք իրարու հետ, Մամազ Չաւուշը կը սաստեր մեզ, որ

թրքերեն խօսիքը ու կ'ըսեր. «Ա՛լ հայերը վերջացան, Աստուածը չօգնեց անոնց»:

Մուսթաֆա Չելեպիին ջանք չինսայեց հայ աղջիկներուն կեանքերը ապահովելու համար: Նոյնիսկ առիթ չտուաւ, որ հիւանդ ու վիրաւոր զինուորները, որոնք հիւանդանոց կը բերուէին, որեւէ ձեւով «ցանկութիւն» ունենային անոնց նկատմամբ: Ան կրցաւ «պահել» հայ աղջիկները մինչեւ այն օրը, երբ հրահանգ տրուեցաւ, որ բոլորը քաղաքէն հեռացուէին, իսկ Արտեմիս գիտցաւ ինչ պիտի ըլլայ. «Այդ կը նշանակէր, որ մեզ պիտի տարագրէին եւ սպաննէին...»:

Բայց չհասան այդ մէկը կատարել, ռուսական բանակն ու հայ մարտիկները հասած էին Բաղէշ: Օր մըն ալ Հասանը հիւանդանոցին թուրք վարորդը շնչասպառ կը մտնէ հիւանդանոց եւ մեծ աղերսանքով. «Հայ ֆետայիները քաղաքը լեցուեր են, զիս եթէ բռնեն կը սպաննեն, կ'աղաչեմ ազատեցէք զիս»:

Հայ կամաւորները կը մտնեն հիւանդանոց, ուր ներկայ էր նաեւ տոքթ. Մուսթաֆա Չելեպիին` իր օսմանեան բանակայինի համագգեստով: Հայ կամաւորները կը յարձակին անոր վրայ` սպաննելու գայն, սակայն այս անգամ Չելեպիին փրկող-պահողները կ'ըլլան հայ աղջիկները, որոնք կը նետուին տոքթորին եւ հայ մարտիկներուն միջեւ, լալով ու աղաչանքով կը բացագանչեն: «Ի սեր Աստուծոյ, ինսայեցէք այս մարդը: Ան է մեզ ազատողը, մեզ փրկողը»:

Գերի բռնուողներուն մէջ կ'ըլլայ նաեւ Մամազ Չաւուշը` հիւանդանոցին վերակացուն: Արտեմիսն է` ինքնավստահ եւ չարախինդ կերպով:

«- Նա սըլսըն (ինչպէ՞ս ես) Մամազ Չաւուշ:

«- Ձեր Աստուածը շատ զօրաւոր է», - կը պատասխանէ Մամազ Չաւուշ` հայերէնով:

Հայ կամաւորները Չելեպիին կը յանձնեն ռուսական բանակին, որ զինք, թուրք սպաներու հետ գերի կը տանին Ռուսիա:

Բայց կար Չելեպիին «խոստումը»` տրուած իր Վաղարշակ բարեկամին, թէ պիտի «պահէր» անոր ընտանիքը: Գերի տարուելէ առաջ ան դասաւորում կ'ընէ, որպէսզի Սաթենիկ եւ իր երկու զաւակները ապահով հասնին Հալէպ` անոր ընտանեկան բնակարանը: Եւ քառասուն ազատագրուած հայ աղջիկները կը սկսին նոր կեանքի®: Անոնցմէ ոմանք կ'ամուսնանան հայ մարտիկներուն հետ, որոնք զիրենք ազատեցին, իսկ միւսները կը միանան իրենց հարազատներուն Ամերիկա թէ այլուր:

Մուսթաֆա Չելեպիին երկու տարուան գերութենէ ետք ազատ արձակուելով կը վերադառնայ Հալէպ: Ան Սաթենիկին կը ներկայացնէ երկու առաջարկ` վերադառնալ ընտանիքին (իր ծնողացը, որոնք Ամերիկա էին) եւ կամ հաստատուիլ նորաստեղծ անկախ Հայաստան, իսկ եթէ կը փափաքի իր կեանքի ընկերը դառնալ: Սաթենիկ սիրայօժար կ'ընդունի ամուսնանալ Չելեպիի հետ:

Չելեպի կը շարունակէ հաւատարիմ մնալ Վաղարշակին տուած իր «խոստումին»: Սուրենը եւ Արաքսին Սաթենիկի երկու զաւակները կը մեծնան հայ եւ քրիստոնեայ: Չելեպի յանձնառու կ'ըլլայ երկու պզտիկները հայկական վարժարան դրկելու` Հալէպի մէջ` երբ վերջինը նոր կը հիմնուի

գաղութին մեջ Ցեղասպանութենէ եւ տարագրութեն ետք: Իսկ Սաթենիկ միշտ ալ կը մնայ Չելեպի ընտանիքին շատ յարգուած հայ հարսը՝ «Մատամը»:

Տոքթ. Սուրաֆա Չելեպի՝ որպէս ակնաբուժ, եղաւ մտերիմ գործակից-բարեկամ մը հօրեղբօս՝ տոքթ. Ռոպեր Ճեպեճեանին: Չելեպիին եւ անոր վեհանձն ու մարդկային նկարագիրին մասին յաճախ լսած եմ մեր ընտանեկան գրոյցներուն ընթացքին: Տոքթ. Ռոպեր Ճեպեճեանի յուշերէն. «Հայ գինուորները գիտնալով, որ արաբ բժիշկը ազատարարը եղած էր հայ աղջիկներուն, զանոնք որպէս հիւանդապահ պահելով իր հիւանդանոցին մէջ, կը փութային իմաց տալ զօրավար Անդրանիկին: Չօրավարը անյապաղ կու գար անձամբ եւ ի սրտէ շնորհակալութիւն յայտնելու եւ արաբ բժիշկին կը յանձնէր պատուոյ գիր»:

Սուրաֆան եւ Սաթենիկը ունեցան հինգ զաւակներ, Սուրենէն եւ Արաքսիէն զատ՝ երեք մանչ եւ երկու աղջիկ: Սուրաֆան մահացաւ 1959 թուականին, իսկ Սաթենիկ աւելի ուշ՝ 1963-ին: Սաթենիկ թաղուեցաւ Հայոց գերեզմանատունը՝ Պէյրութ:

«Ձեր Աստուածը շատ զօրաւոր է...»:

Համայնապատկեր Պիթիսի

Բայց այս «զօրութիւնը» կեանքեր կերտելու զօրութիւն է. կեանքեր, որոնք կ'ապրին եւ կ'ապրեցնեն ու տակաւին կը վկայեն իրենց շարունակականութեամբ: Սաթենիկին, քառասուն հայ աղջիկներուն ու տակաւին շատերու կեանքերը խօսուն օրինակ են:

Բայց կը մնայ յարգանքի ու երախտագիտական բաժինը՝ Չելեպիին ու բոլոր անոնց նկատմամբ, որոնք պահեցին «խոստումը», «խոստումը»՝ մարդկային բարեկամութեան ու անոր շարունակականութեան, բայց մանաւանդ «խոստումը»՝ խիղճին ու անոր գիտակցութեան՝ թէ մարդկային կեանքերը ապրեցնելը արժէք է, որուն վրայ կը կերտուի պատմութիւն եւ քաղաքակրթութիւն:

Սաթենիկը, քառասուն հայ աղջիկները եւ արաբ Չելեպին... Տարբեր կեանքեր, որոնք միացան իրարու՝ զօրութեամբ, զօրութիւն մը, որ կեանքեր պահեց, բայց նաեւ կերտեց:

Չելեպիին «խոստումը» կեանքերը կերտելու «խոստում»-ն է: Արժէ կառչիլ ու հաւատալ անոր:

